

PAPER DETAILS

TITLE: İktisadi Devlet Tesekkülleri

AUTHORS: Nejat BENGÜL

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37427>

İKTİSADÎ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ

Doç. Dr. Ne

İktisadî Devlet Teşekküllerinin bir çok m
Bunlar evveldenberi çeşitli vesilelerle söyleneg
Kanuna göre hazırlanmış bulunan raporlarda da
raflı bir şekilde münakaşa edilmiş ve bir kısmı
teklif olmuştur. Bu meseleleri şöyle bir tadat e

- Bu nam altındaki müesseselerin çok çeş
olmaları,
- Bu statülerin mantikî bir esastan âri
fonksiyonla ilgili olmaktan ziyade tarihî
sonucu olması,
- Bu teşekküllerdeki personelin statüsü,
- İdarecilerin hareket serbestisi ve işletme
ne uyabilme imkânları,

Sermaye yetersizliği

ye imkân yoktur. Esasen İşletme İktisadı Enstitüsünde 5 seans sürececek bir seminer serisi tertiplenmiş ve başlıyarak, raporların dokunduğu ve dokunmadıkları incelemeler ve münakaşa konusu yapılmıştır. Yılların bir kısmı üzerinde çok kıymetli ve önemli konuşulmuştur.

Durum böyle olunca, bu seminerde en temel konuları söylecek birkaç hususu seçmek ve münakaşaları bunlar üzerinde tekdüze etmek doğru olur. Tabii en temel mesele yapılacak tarife bağlıdır. Benim üzerimde en önemli meseleler önemli saydığım bir kaç soruyu çeşitli ve değişik yönlerden ele almaktan ileri gitmiyecektir. Kısa konuşarak münakaşanın münakaşa ve mütalâalara kalmasına imkân verilmeyeceğimi şaşırtacağım.

I. Bu sıralarda çok bahis konusu olan ve tabii olarak gelmesi icabeden sual: «Hususi teşebbüslerin faaliyetinde bulunabilecekleri sahalardaki iktisadî faaliyetlerinin HANGİ GAYENİN VEYA GAYELERİN VAKFINDA Kİ EDİLMELERİ GEREKTİĞİDİR.»

Birkaç şey düşünülebilir :

1 — Bunlar, ileri bir hususi teşebbüs ekonomistleri tarafından telâkki edilebilirler. Az gelişmiş bir memleket durgunsa, ileri teknolojinin gerektirdiği büyük işletmelerden gelecektir. Bunun iki sebebi olabilir :

let tarafından eğitim, sağlık, ulaştırma, mesken gibi hizmetlerin daha geniş bir tabanda yapılması için kullanılması da memlekette bir teknoloji değişmesi olmuş ve nüfus kaynaklarının fakirleşmesi sebebiyle aşırı güçlüklerle karşılaşmışsa, çalışan fert başına prodüktivite adamakıllı yükümlü sosyal adalete gelir. Vergi sisteminin müterakkik sosyal sigortaların uygulanması ile bu inkişaftan müstafid bir şekilde faydalanması yolları aranır.

2 — Veyahut, devletin iktisadî işletmeleri ve bir sosyalist sisteme geçişte bir kademe olarak düşünen işletmelerin ekonomi içinde işgal ettikleri yer, tedricen genişlemekle beraber gittikçe genişler. Hususi teşebbüs müesseseleri sahaya münhasır kalır. Bazı sahaları terketmek mecburî olabilir. Ve ekonomi sistemi kendiliğinden sosyalist bir kametinde gelişir. Sosyal adalet, eğer hakiki ise, bütüncül min esasında mündemiçtir. Kalkınma, bilhassa devlet programlı ve cesim yatırım hacmi tarafından sağlanır.

3 — Nihayet devlet teşebbüsleri, devletin iktisadi ve teknolojiyi ileriye götürme alanında ağır bir sorumluluk lenmek durumunda kaldığı bir memlekette, kalkınma bir vasıtası haline gelebilirler. Burada olan, ideal sosyalist teşebbüs veya sosyalist ekonomi sistemini geçmemiştir. Başlıca gaye kalkınmadır ve bunun için devlet teşebbüsü ile hususi teşebbüsün yanyana bütün gayretleri

zannediyorum. Bu teşebbüslerin meseleleri böyle bir hareket noktasına muhakkak ihtiyaç de meseleler sistemli olarak incelenemez.

II. Yukarda, hukukî statüden tutun da m politikasına kadar çeşitli meseleler saydık. O nular da bazı ârizalar ve düzensizlikler müşahe lardan bir kaçını doğrudan doğruya alıp incele doğuran ortak âmiller üzerine dikkati teksif olabilir. Bu ortak âmiller 5 noktada toplanabi

1. Memlekette gerek hususi teşebbüs saha teşebbüsü sahasında işletme idaresi usul Verimli idarecilik metotları bilinmemem maktadır.
2. Her iki çeşit teşebbüs için de son yıllard rumdaki istikrarsızlık yüksek bir bel mak mecburiyetini doğurmuştur. Bu aksatır ve maliyetleri yükseltici bazı ma
3. Murakabe sistemi ne kadar elâstikî ve lere ne kadar yakın tespit olunursa ol meleri kanun ve nizamlara ve müesseses riayetkâr bir tutumla çalışmak zorunda işletmeciliğinin mahiyeti ile ilgili bir hu
4. Bu işletmelerde, en önemli rolü oynayan

oihlerini, piyasa hakkındaki bilgilerini de ekleyebilir. Bu veriler, kararları verir. Ekonomide genel riskin azalması, faaliyetlerin verimliliğini arttırır. Plânın mevcut bir yolda, nereye bastığını bilerek yürütülmesi, şartlardan hususi teşebbüs gibi devlet teşebbüsüne benzer ve verimlilikleri artar. Plânsızlığın doğurduğu sorunlar giderilmiş olur.

Üçüncü meselede, devlet teşebbüsü bakımından, Öbür sahada vergi, iş şartları, standartlar vesairi hususlar ve nizamların daha müessir bir şekilde tatbiki mümkündür.

Dördüncüsü, karma bir ekonominin devlet tarafından idare edilmesi bir iktisadî konu değildir. Akıllı bir mukavele ve kısmen hallolunabilir. Fakat karma ekonominin devlet tarafından idare edilmesi olarak düşünülmesi de, devlet sektöründe idareci meslek haline getirebilir ve idarecilerin gayretle çalışmasını sağlayabilir.

Fakat, asıl problem beşinci noktada gibi görünen politik tesirler o kadar fazla şikâyet konusu olmuştur. Bu gibi, devlet iktisadî sektörünü de tamamen politika na çıkarmanın çareleri bile münakaşa edildi. Bu durumun, kendi kendini yenileyen ve başlangıçtan itibaren geliştirilmesi özel usullere bağlı kanun ve nizamla yapılması makama sorumlu olmayan vakıf tipi heyetlere

Hükümetin en önemli vazifelerinden biri iktisadî faaliyetleri teşkil etmek olacaktır, bunun en önemli vasıtası ise devlet ve mesuliyeti çok umumi ve havada kalan bir heyetle idareye vermek mahzurludur. Esasen 20 inci Asır Türkiyesi idare bu vasıttan, bu kadar önemli bir tesir sağlameye razı olmıyacaktır.

O halde, politika ile bir temas zarureti vardır. Her şeyden önce masın faydalı taraflarına imkân verecek (genel halkın) bu teşekküllerin faaliyetinde mâkes bulmaları ve mahzurlu taraflarını önleyecek bir şekilde tarafsızlık. Faydalı tarafı âşikârdır. Hükümetin bir kalkınma politikası olacaktır. Bu politika vâzih ve halliye bir politika olacaktır. Bunun, devlet idaresi gibi, devlet iktisadî sektöründe de tatbik olacaktır. Bu demokratik sistemin bâriz özelliğidir. Fakat her şeyden önce her şey gibi yaşayan bir uzviyettir, gelişir ve değişir. Gayesine ve tarifine gittikçe daha yaklaşıp hale gelir. Yeni başlamış memleketlerde henüz gelişmenin ilâmlanabilir. Böyle bir durumda hükümet politikası ve vuzuhtan mahrum olabilir, bütün halkın arz ve taleplerinden ziyade en vokal en kuvvetli tazyik grupları tarafından bulunabilir. O zaman politika ile temas bunların sonucunu doğuracaktır. Ve bunu realite olarak kabul etmek zorlari mümkün olduğu kadar azaltmaya çalışmalıdır.

Bu bakımdan, devlet sektörü yatırımları ve kuruluş yerlerinin bu plânda tespiti kavemet hattı teşkil edebilir.

2. Belli bir işletmenin veya işletmeler grubunda bulunduğu müstahsiller de Bakan karşı tazyik grubu teşkil edebilir. Bu, yüksek ya aşağı kaliteli mahsulün mübayaasına nucu bu tazyik grupuna geri alınması subvansiyon tanınması ve ekonomik bazarlardır. Bu hususta da realist olmak için kan için böyle bir tazyik grubunun istenmesi gerekebileceğini kabul etmek lâzımdır.
3. İşletmenin müstehliklerine ucuz satışları önemli bir tazyik grubu teşkil ederler.
4. Nihayet personel, işçi sayısının lüzumsuz ücret şeklinde işçilerin teşkil ettiği tazminatlar gelir. Bazı işletmelerde fazla ücretinin kaldıramıyacağı ücret seviyesi ve önemli bir problem halini alabilir.
5. Bunlara ilâve olarak, bir de münferit işinin yapılması ve menfaat sağlanması tazyik ve tesirler vardır. Bu firma yerini bilir. İhale, satınalma, ithalât vesaire gibi her den den bu kısma giriyor. Bu

Bir işletme mevzubahis olduğunda, bölge h
tahsilleri ve müşterileri kuvvetli tazyik grupları
edebilirler. Bakan bu tesirleri nazarı itibare a
dır. Nihayet üç dört sene sürececek bir Bakanlık
yeden yiyerek bu gibi talepler karşılanabilir. Yer
menin sermayesidir. Yani bu çeşit systemsiz, değ
ve miktarı dahi bilinemiyen subvansiyonlarla işle
yesi zayıflar, hattâ tamamiyle yitirilebilir. Fakat d
belli olmuyabilir. Millet sermayesi namına konu
grubu yoktur. Esasen Hükümet politikası vuzu
müstakil olarak başarılı olmayı önemli sayıyorsa
fabrikayı kurdurmak, müstahsilin mahsulünü yü
tın aldirmek, satışları ucuz fiyatlar üzerinde ya
mi olarak, kendisini halka hizmet ediyor sayabili

Fakat böyle bir durum, malî bünyesinin zayı
yenin lâıyıkı ile yenilenmediğini gören ve önceleri
düğü kadar anlatan ve Bakana mukavemet etmey
şebbüs idarecisinin, bir müddet sonra bezginleş
sen de bu işle uğraşacak ben mi kaldım diyerek t
de pek aldirmamasına, hattâ lüzumsuz ve lüks
takım masraflara girişerek idare kademelerini de b
fade ettirmeye çalışmasına yol açabilir.

Politik tesir, bir veçhesi itibarile böyle işlediğ
dî devlet teşebbüslerinin Hükümet kademesi
noktada mı yoksa çok noktada mı olması daha is

Her ikisi lehine ve aleyhine söylenebilecek n
kat kuvvetli bir Bakanlık

nin gelişmesi bakımından muazzam mesuliyetle
kat, Hükümetin vazıh bir şekilde vaz edilmiş un
litikası dışındaki, politik tesirlere karşı nisbet
lır. Bunun çalışma tarzı, işletmelerile münasebe
hangi ölçüde ademi merkeziyete gideceği) uzun
lıdır. Faaliyet sahaları çok çeşitli ve kontrol
büyük olacaktır. Bankacılıktan, ağır endüstriye
tün ve çay imalâtına kadar çeşitli sahaları k
40 - 50 milyarlık bir sermayeyi nemalandıraca
leketlerinde, hususi sektörde bu cesametın üs
vardır. Belki faaliyet sahaları biraz daha mah
râklerle birçok hallerde birbirine yabancı gibi
sermayeyi işletebilmekte ve yüksek kârlılık se
mektedirler. Öyleyse oralarda bunlar başarı ile
tır. Ama önemli bir farkı gözden kaçırmamak
yonda o sermayenin de önemlice bir kısmının
ve çekirdekten iş hayatında yetişmiş kimseler v
rı ölçüsü ve teşebbüsün gayesi tektir: Kâr etme
yeler tâlidir ve aslî gayeyi uzun devrede, çeşit
tik, iktisadî şartlarda takviye ve tahkim etme
Başarılı olmak için motifler çok kuvvetlidir. Üs
leketlerde büyük çapta idare usullerinde çok
tır. Bir çok müessir metotlar bulunmuş ve tatlı
böyle bir duruma gerek hususi teşebbüs idaresi
let teşebbüsleri idaresinde bâriz aksaklıklar gör

sermayeli idareler kurulması yoluyla bu mahzur nabilir. Bu taktirde meselâ Ulaştırma Bakanlığı vayolları ve hattâ Demiryolları üzerinde, herha yat şirketi üzerinde olduğundan daha fazla bir yacaktır. Tabiî Bakan politik bir şahsiyet olarak kalkınma politikasının formüle edilmesinde mü politika Kabine kararları ve Başbakan yardım kanalı ile holding idaresine intikal edecektir. ve reorganizasyon raporunda tavsiye edilene n bir tesirdir. Böyle bir durum bütün bir sahan koordinasyonu bakımından mahzurlu telâkki ed selenin bir de öbür tarafı vardır. Bir bakanlık geliştirmekle ödevli bulunduğu bir sahadaki teş minı öz evlât (devlet teşebbüsleri) bir kısmını susi teşebbüsler) muamelesine tâbi tutmıyacakt teşebbüse devlet tarafından eşit muamelenin g mindan çok önemlidir.

III. SINIR MESELESİ : Devlet teşebbü duğu böyle bir karma sistemde, hususi teşebb talep etmesi haklıdır. Ama devlet teşebbüsü riyle bir sınır çizilmesini istemek o kadar doğ zı sahalar, meselâ perakende ticaret, küçük tar rayolu ulaştırması, ziraat, karma bir sistemde için uygun sahalar değildir. Sınır tespitinden k

bir hükümetin temel kalkınma politikası kararlarını da belirtmesini talep edebilir. Çünkü, bu şartları ile ilgili bir meseledir. O halde, kalitatif bir sınır devamlı karma ekonominin mantığına nüyor. Meselâ denebilir ki, perakende ticaret, kübest meslekler ve ziraat bir yandan, devlet hizmetleri, haberleşme, sosyal sigortalar gibi faaliyetler öbür yandan sonra, millî hâsılanın yüzde 45 inden az ve yula bir kısmı devlet sektöründe meydana getirilen faaliyetlerle tabiatıyla bir tercihi göstermemektedir, sadece e olarak verilmiştir. Hükümet politikası, devlet sektöründe dahilinde kaldıkça müdahale etmez. Sınır bir veya birkaç kez aşılsa gerekli düzeltici tedbirleri alır ve tedbirlerin sine gelinmesini sağlar. Böylece, kalkınmaya imkân verer. Sonuçta, ekonomide devlet sektörünün de hususi sektörün olduğu söylenmiş olur. Bu kantitatif sınırlama fikrinin bir kısmını biliyorum. Sırf bir münakaşa konusu olarak sını faydalı mülâhaza ettim.